

קרצ'ר חן (2015), "בין שילוב להדרה - הערבים בישראל בראי תקשורת הספורט בעברית"

אוניברסיטת תל אביב: מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום (141 עמ')

רוני לידור

הספר "בין שילוב להדרה - הערבים בישראל בראי תקשורת הספורט בעברית" יצא לאור במסגרת סדרת מחקר העוסקת בבניית שלום יהודי-ערבי על ידי "מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום". בהתבסס על תאוריות של בניית שלום, טרנספורמציה של סכסוכים ותקשורת מתרכז המחקר המוצג בספר בבחינת היחסים האופקיים והאנכיים בתוך החברה הישראלית כפי שהם באים לידי ביטוי באמצעי התקשורת בעברית. בסך הכול מצוטטים בו למעלה מ־400 כתבות משלושת אמצעי התקשורת - "ידיעות אחרונות", "הארץ" ו-"Ynet".

הכתבות המצוטטות הן רק אלה המתייחסות לסוגיות המחקר, שבוחן את ייצוגם של שחקנים ושל קבוצות כדורגל ערביות בתקשורת הספורט בעברית בימי שגרה ובעתות של משברים ביטחוניים, החל מאמצע שנות ה־90 של המאה ה־20. באמצעות בדיקת נטייתה של תקשורת הספורט בעברית לקידום אינטגרציה או לניכור של שחקנים ערבים וקבוצות ספורט ערביות בחברה הישראלית בעתות כאמור, ביקש המחקר לשפר את הבנתנו ביחס לקשר בין תקשורת-סכסוכים לספורט.

הספר כולל שני פרקים מרכזיים: הפרק הראשון עוסק בסיקור בתקופות של שגרה; הפרק השני בוחן את הסיקור בתקופות של משבר ביטחוני, המוגדרות במחקר זה כתקופות שבהן מתקיימות פעולות חריגות בהיקפן של כוחות משטרה וצבא. הפרקים מכסים את התקופה משלהי שנות ה־90 של המאה ה־20, כפי שצוין קודם לכן, שבה החלה הנציגות הערבית בכדורגל להתבלט.

ביתר פירוט, הפרק הראשון - ייצוג הערבים בימי שגרה - כולל שלושה חלקים: החלק הראשון עוסק בשתי קבוצות ערביות: "הפועל טייבה" ו"איחוד בני סכנין", שכל אחת מהן מייצגת סיפור שונה. "הפועל טייבה" הייתה הקבוצה הערבית הראשונה שעלתה לליגת העל במאי 1996. לאחר חודש ראשון מוצלח בליגה נחלה הקבוצה שרשרת של הפסדים, ובסיום העונה ירדה לליגה השנייה. הדיון בחלק זה בוחן את יחסה של התקשורת אל הקבוצה בימי עלייתה לגדולה, את ההתחלה המוצלחת ואת הסיום החלש באותה עונה. הקבוצה השנייה שנבחנת בחלק הראשון של הפרק היא קבוצת "איחוד בני סכנין". קבוצה זו היא הקבוצה הערבית היחידה המשתתפת כמעט באופן קבוע בליגת העל בכדורגל הישראלי. שישה נושאים נבחנו ביחס לקבוצה זו: הנהלת הקבוצה, תקציבה, האצטדיון הביתי שלה, אוהדיה, זהות המאמנים שלה וייצוגה את ישראל בגביע המדינה ובחול.

החלק השני בוחן את מקומו של השחקן הערבי בסיקור התקשורת בעברית של משחק הכדורגל. במרכז הדיון עומד יחסה של התקשורת לשחקן הערבי הבולט ביותר בשני העשורים האחרונים - וואליד בדיר. המחקר אינו יוצר ביוגרפיה של השחקן, אלא בוחר כמה אירועים מרכזיים בקריירת המשחק שלו ובוחן כיצד בחרה התקשורת לעסוק בהם.

החלק השלישי בוחן את יחסה של התקשורת לשני גורמים המאתגרים את שילוב הערבים בארץ בכלל ובכדורגל בפרט: הראשון שבהם הוא קבוצת הכדורגל "בית"ר ירושלים", שחרתה על דגלה את הסיסמה - "לא לשתף שחקנים ערבים"; השני הוא הקמתה של ליגת הכדורגל הפלסטינית בשנת 2008, המציעה לשחקנים ערבים מישראל לממש בה את זהותם הערבית-פלסטינית.

הפרק השני - ייצוג הערבים בעתות משבר ביטחוני - בוחן כיצד מתוארים האירועים בכדורגל בישראל בתקופות משבר. הפרק בוחן שישה מקרי אלימות, הנבדלים זה מזה במשכם, בעוצמתם ובהשלכותיהם: "מבצע ענבי זעם" (אפריל 1996); פרוץ האינתיפאדה השנייה (אוקטובר 2000); "מבצע חומת מגן" (סוף מארס עד ראשית מאי 2002); מלחמת לבנון השנייה (יולי-אוגוסט 2006); "מבצע עופרת יצוקה" (דצמבר 2008 - ינואר 2009); ו"מבצע רוחות שמים" לעצירת המשט לעזה (מאי 2010). הפרק מתאר את עמדותיהם הפוליטיות של מדורי הספורט בעיתונות באותה תקופה ועורך ניתוח עומק של הכתבות באמצעי התקשורת שנבדקו במחקר זה.

נוסף על שני פרקים אלו כולל הספר שלושה חלקים נוספים: מבוא, המספק את הרקע לעריכת המחקר ומתאר את מבנה הספר; סיכום, המציג את ממצאי המחקר ואת מסקנותיו; ואחרית דבר, שבה נדון בקצרה "מבצע צוק איתן" (יולי-אוגוסט 2014) בתקשורת הספורט בעברית.

המחקר מעלה כמה שאלות עיקריות, בהן: אילו קבוצות ושחקנים ערבים הוזכרו בכתבות? איך הם מתוארים? אילו שאלות נשאלות ביחס אליהם? האם משתמשים בהם כדי לייצג תופעות נרחבות יותר בחברה הישראלית? האם יש בדיון אזכורים לאירועים מן העבר, המתוארים באופן חיובי או שלילי? מהמחקר המוצג בספר אנו למדים שהקשר בין ספורט, פוליטיקה ותקשורת הוא קשר בל ינתק. לטענת המחבר, הקשרים האופקיים והאנכיים הזוכים לייצוג בתקשורת הספורט בישראל הם חלק ממערך פרשני קבוע, המשפיע על בניית השלום בין יהודים לערבים בישראל. תקשורת הספורט נוטה להדגיש את יתרונות האינטגרציה בין יהודים וערבים, תוך גינוי פעולות לניכור ערבים ויהודים מחד גיסא, והתעלמות מאפשרותה לקדם סדר חברתי אלטרנטיבי מאידך גיסא.

כמו כן עולה מן המחקר כי תקשורת הספורט בעברית מייצגת מכלול של ערכים; ייצוג המתרחש בזירת הכדורגל כחלק מפרויקט לאומי יהודי הוא רק חלק מן התמונה. התקשורת מציעה עקרונות חלופיים של מקצועיות, תחרותיות, שמירת אמונים לקבוצה ולקריירה ונאמנות למשפחה הגרעינית. זאת ועוד, הסוכנים המעורבים בכדורגל נמדדים לפי קריטריונים בינלאומיים. מכלול הערכים הוא גורם נוסף לכך שהתקשורת העברית נוטה שלא לאמץ קו סיקור שיעודד את ניכורו של המיעוט הערבי מן הכדורגל. לבסוף, מהמחקר עולה כי תקשורת הספורט בעברית היא סוכן אינטגרציה המושפע מרמת הביטחון במדינת ישראל. היא אינה אקטיבית ביחס לשילוב ערבים ותעדיף לא להביא סיקור נרחב של דילמות שבפניהן ניצבים שחקנים וקבוצות ערביים.

מספר המחקרים הנערכים בישראל על סוגיות כמו אלו הנחקרות במחקר הנוכחי הוא מועט ביותר. עורך המחקר, חן קרצ'ר, השכיל לאתר סוגיה מחקרית שכמעט לא נחקרה בישראל

בעשורים האחרונים, ולהציג ממצאים (בעיקר איכותניים ופחות כמותניים), המספרים סיפור מעניין על יחסה של תקשורת הספורט בישראל לקבוצות כדורגל מהמגזר הערבי ולכמה משחקניו הבולטים של מגזר זה, שנמנים עם קבוצות הצמרת בישראל. ממצאי המחקר מעוררים חשיבה על תרומתה הפוטנציאלית של עיתונות הספורט לחיזוק האינטגרציה בין ספורטאים ממגזרים שונים בישראל (מגזרים שלעתים עוינים אלה את אלה), הנמנים עם קבוצת ספורט אחת.

מחקרים כמו זה רלוונטיים מאוד לחקר התרבות בישראל בכלל ולחקר תרבות הספורט בפרט, שכן, כפי שמדווח בספר (עמ' 13), ישראל היא מדינה בעלת אוכלוסייה של יותר משמונה מיליון תושבים, מהם 75% יהודים וכ-20% ערבים (השאר הם זרים ממוצא אפריקני וממוצא אירופי). איסוף מידע שיטתי על ספורטאים יהודים וערבים הפועלים במסגרת אחת, יכול לסייע בהבנת מרקם היחסים העדין בין המגזר היהודי למגזר הערבי ולהצביע (אולי) על דרכים לגישור ביניהם, לא רק בעתות משבר, אלא גם בימות שגרה.

אמנם המחקר הנוכחי מתמקד בהבנת יחסה של תקשורת הספורט בעברית לקבוצות כדורגל ולכדורגלנים מהמגזר הערבי, ועם זאת ניתן לסווגו גם כמחקר העוסק בהבנת מערכת היחסים בין העיסוק בספורט להתפתחות האדם והחברה. אחד מתחומי המחקר הצומחים בשנים האחרונות בפסיכולוגיה של הספורט ובסוציולוגיה של הספורט, עוסק בתרומת הספורט להתפתחות האדם והחברה (Sport Development). נושאי מחקר כמו חינוך לשלום דרך הספורט, ספורט כמגשר בין תרבויות וספורט ככלי להתמודדות עם משברים (כמו אסונות טבע ועימותים צבאיים) מרתקים יותר ויותר חוקרים בפסיכולוגיה של הספורט ובסוציולוגיה של הספורט, המנסים לספק תמיכה להנחה שלעיסוק בספורט אכן תרומה חיובית לא רק לשיפור היבטים גופניים-מוטוריים של הספורטאי (כמצופה מעצם העיסוק בספורט), אלא גם להיבטים חברתיים-תרבותיים של היחיד וגם של החברה (ראו למשל: Schinke, Stambulova, Lidor, Papaioannou, & Ryba, in press).

בהקשר זה, קבוצות כדורגל בישראל, אלו המשחקות בליגות הבכורות כמו גם אלו המשחקות בליגות נמוכות, הן פסיפס של שחקנים ממגזרים שונים, מדתות שונות ומלאומים שונים. הכדורגל בישראל מאפשר לשחקנים מתרבויות שונות, לעתים עוינות זו את זו כאמור, להשתייך למסגרת אחת בעלת יעדים מוגדרים, המשותפים לכל חברה, ושאיפות ברורות להגיע למצוינות. הכדורגל בישראל מאפשר לשחקנים מהמגזר היהודי ומהמגזר הערבי להתאמן יחד, להתחרות יחד ולפתח מרקם אנושי ייחודי שייתכן שאינו בר־השגה בתחומי עיסוק או פעילות אחרים. לפיכך, ולו רק מהיבט זה - קרי, מעצם יצירת מסגרת שגרתית של "חיים ביחד" בקבוצת כדורגל רבת־תרבותית תחרותית - מומלץ לערוך מחקרי שדה בקבוצות כדורגל כדי לקדם את הבנתנו על שילוב והדרה של ספורטאים ערבים בספורט הישראלי.

הספר כתוב בבהירות והקריאה בו שוטפת ומעניינת. המבוא מספק לקורא את הרקע הדרוש להבנת המטרות וההנחות של המחקר, שממצאיו האיכותניים (qualitative data) והכמותיים (quantitative data), מוצגים בשני פרקים. חלק הסיכום מבליט בקצרה את ממצאיו העיקריים של המחקר. עם זאת, לדעתי חסר בספר ניתוח כמותי נוסף של הכתבות שנותחו במחקר, בעיקר אלו שנותחו בפרק הראשון על ייצוג הערבים בימי שגרה. בפרק השני, על ייצוג הערבים בעתות

משבר ביטחוני, מציג המחבר בהרחבה ממצאים כמותיים על הכתבות שנותחו. כך לדוגמה ניתן לקרוא בעמ' 76 ש"בין 29 במארס ל-12 במאי 2002 התפרסמו במדור הספורט של Ynet 349 כתבות על הכדורגל הישראלי ב-45 ימי סיקור, ממוצע של כ-7.5 כתבות ביום". דיווח זה מספק לקורא מידע על מספר הכתבות שפורסמו בעיתונות שנחקרה, כלומר על "מידת ההתעניינות" של העיתון במדיום הנחקר. היה בהחלט מקום לספק מידע מסוג זה גם בחלקיו השונים של הפרק הראשון, ולו כדי לאפשר לקורא לערוך השוואה (גם אם היא חלקית) בין מספר הכתבות שנכתבו בשתי תקופות הסיקור - שגרה ועתות משבר.

אני ממליץ לעוסקים במדעי הספורט והתנועה - חוקרים וסטודנטים כאחד - וגם לעוסקים בתחומים רלוונטיים אחרים (כמו היסטוריה, סוציולוגיה ותקשורת) לקרוא את המחקר המוצג בספר זה. מחקרים נוספים על הסוגיות הנחקרות במסמך זה, ירחיבו, קרוב לוודאי, את הבנתנו על תרומת הספורט לגישור בין ספורטאים מתרבויות שונות.

ביבליוגרפיה

Schinke, R. J., Stambulova, N. B., Lidor, R., Papaioannou, A., & Ryba, T. V. (in press). ISSP Position Stand: Social missions through sport and exercise psychology. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*.